

YO'L QURILISHI SOHASIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN INVESTITSIYA LOYIHALARINING AHAMIYATI

Matyoqubov Quvondiq Ko'palovich

Avtoyo'linvest agentligi Director o'rinbosari-Bosh muhandis

Annotatsiya: *Maqolada avtomobil yo'llari qurilishida sifatni boshqarishga doir zamonaviy talablar va sifat tizimining tashkil etuvchilari mavjud qonunchilik va xalqaro tajribalar doirasida ko'rib chiqilgan. Bundan tashqari, maqolada mamlakatimizda yo'l qurilishi sohasida amalga oshirilayotgan halqaro loyihalarning ahamiyati ko'rsatib berilgan.*

Tayanch so'zlar: *Yo'l qurilishi, xalqaro loyiha, moliya ikstitutlari, infratuzilma, FIDIC, Injener-Konsultantlar federatsiyasi, shartnoma hujjatlari, namunaviy shartnomalar, Sonsultant (Injener), Pudratchi, Buyurtmachi.*

Respublikamizning geografik joylashuvini hisobga olgan holda zamonaviy avtomobil yo'llari tarmog'ini rivojlantirish mamlakatimiz iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishda, respublika transport salohiyatini rivojlantirishda va eksport imkoniyatlarini kengaytirishda birinchi darajali vazifa hisoblanadi.

Ayni vaqtda, Jahon banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, Saudiya taraqqiyot jamg'armasi va Quvayt arab iqtisodiy taraqqiyot jamg'armasi kabi xalqaro moliya institutlari bilan birgalikda yo'l qurilishi sohasida investitsiya loyihalari muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

Xususan, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki hamda Jahon banki mablag'larini jalb qilgan holda ilg'or xalqaro standartlarga muvofiq tezyurar pulli avtomobil yo'llari qurish bo'yicha loyihalarni tayyorlashga kirishildi.

Mamlakatning yo'l-transport infratuzilmasini jadal rivojlantirish, ilg'or texnologiyalar va eng yaxshi xorijiy tajribalarni joriy etish asosida loyiha va yo'l qurish ishlari sifatini yanada oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 27 noyabrdagi PQ-4035-son qarori e'lon qilingan. Ushbu qarorda O'zbekiston Respublikasining Xalqaro muhandis-konsultantlar federatsiyasiga (FIDIC - fransuz tilida Federatsiya nomining qisqartmasi) kirishi bo'yicha takliflar tayyorlash belgilangan.

Qurilish ishlari sifatini oshirish bo'yicha xalqaro tajribalarni qo'llash nafaqat yuqori sifatli qurilish ishlarini ta'minlash uchun zarur bo'lgan barcha masalalarni hal qilishni tartibga soladigan sifat menejmenti tizimini yaratishga balki uni amalda qo'llashga imkon beradi. Buning uchun konsalting xizmatlari bozorini rivojlantirish kerak.

Avtomobil yo'llari sifatini boshqarish sohasida Davlat va xususiy sherikchilik asosida ishlarni tashkil qilishda ham buning ahamiyati katta.

Shuning uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-dekabrda PF-5890-son farmoni asosida yo'l-qurilish ishlari bo'yicha konsalting xizmatlari (texnik nazorat) autsorsing shartlari asosida xalqaro amaliyotga, shu jumladan FIDIC qoidalariga muvofiq mustaqil tashkilotlar tomonidan amalga oshirilishi belgilandi.

FIDIC metodikalari: nima uchun bu bizga kerak?

Butun dunyoda ishlab chiqarish quvvatlarini, shuningdek ijtimoiy soha binolari va inshootlarini qurishda xorijiy kreditorlar, investorlar, buyurtmachilar va pudratchilar xalqaro standartlar va shartnomalar (bitimlar) shakllaridan foydalangan holda ishlashni afzal ko'rishadi. Ushbu shartnomalar FIDIC hujjatlariga asoslangan. Xalqaro Injener-Konsultantlar federatsiyasi (FIDIC) faoliyatida qurilish va sanoatni rivojlantirishning zamonaviy amaliyotiga nisbatan ushbu tashkilot tomonidan muhandislik sohasini unifikatsiya qilish va standartlashtirish orqali rivojlantirishga ko'maklashish uchun yaratilgan uslubiy asos katta ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan Federatsiya 1913-yildan boshlab doimiy ravishda investitsiya loyihalari ishtirokchilariga shartnomalarni tayyorlash va ishlarni tashkil qilishda yordam beradigan bir qator uslubiy qo'llanmalar va tavsiyalarni tayyorlaydi, nashr etadi va tarqatadi. FIDIC tomonidan nashr etilgan materiallar tarkibiga shartnoma hujjatlari standartlari va buyurtmachi bilan konsultant o'rtasida tuzilgan shartnomalar, yangi qurilish sohasida injener-konsultantlar, loyiha buyurtmachilari va xalqaro agentliklar uchun ma'lumotlar, namunaviy malaka anketalari, o'tkazilgan turli konferensiyalar, seminarlar materiallari va boshqalar kiradi.

FIDIC tarixi.

Xalqaro Injener-Konsultantlar federatsiyasining rivojlanish tarixi ushbu kasbning rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. 19-asrning boshlarida Yevropada qurilish loyihalarining tobora murakkablashib borishi va ularni amalga oshirishda ishtirokchilar sonining ko'payishi sababli, buyurtmachi tomonidan mustaqil ravishda yollangan maslahatchi muhandis kasbi paydo bo'la boshladi. Mustaqil Injener-Konsultantlar qurilayotgan loyihalarga egalik huquqiga ega bo'lmagan va tadbirkorlar va qurilish kompaniyalari bilan shartnomaviy munosabatlar bilan bog'liq bo'lmagan kasb egalaridir. Ular o'zlarining muhandislik bilimlari va tajribalarini buyurtmachiga sotadilar va pudratchilar hamda yetkazib beruvchilarning eng yaxshi tanlovini ta'minlaydilar.

20-asr boshlarida injener-konsultantlik institutining jadal rivojlanishi bilan ularning faoliyatini muvofiqlashtirish zarurati tug'ildi. Shu maqsadda bir qator mamlakatlarda injener-konsultantlar milliy assotsiatsiyalari tashkil etilgan. 1903-yilda Germaniyada injener-konsultantlar uyushmasi, 1904-yilda Daniyada, 1905-yilda - AQSHda, 1908-yilda - Buyuk Britaniyada, keyin Belgiyada, Gollandiyada, Shvetsiyada, Fransiyada tashkil topgan.

1913-yilda Belgiyada bo'lib o'tgan Xalqaro sanoat ko'rgazmasi davomida birinchi injener-konsultantlar kongressi bo'lib o'tdi, unda Xalqaro injener-konsultantlar federatsiyasi tashkil etildi. Dastlab FIDIC injener-konsultantlar faoliyatini tartibga

solish bo'yicha yagona xalqaro uslubiy bazani yaratishga qaratilgan edi. Shuni ta'kidlash kerakki, turli mamlakatlarda injener-konsultantlar faoliyatini tartibga soluvchi bir qator masalalarni hal qilishda turli xil yondashuvlar mavjud edi.

Hozirgi kunda FIDIC 100 ga yaqin milliy assotsiatsiyalar va ko'plab amaliyotchi Injener-konsultantlarni birlashtirgan. FIDIC ning bosh qarorgohi Jenevada (Shveysariya) joylashgan.

Federatsiyaning qurilish jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish sohasidagi faol ishi tufayli hozirgi paytda xalqaro qurilishda keng qo'llaniladigan jahon amaliyotida FIDIC metodikasi rivojlandi. FIDIC metodologiyasi keng ma'noni anglatib amalga oshirilayotgan loyihalarda quyidagi tadbirlarni amalga oshirish usuli hisoblanadi:

- tovarlarni yetkazib berish bo'yicha tender savdolarini o'tkazish uchun tender hujjatlarini tayyorlash;

- loyiha bo'yicha ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatish;

- tovarlar, ishlar va xizmatlar uchun tender savdolarini tashkil etish va o'tkazish;

- ishlab chiqarish.

FIDIC metodikasi so'zining tor ma'nosi qurilish loyihalarini amalga oshirish qoidalarini (shartlarini) o'z ichiga olgan belgilangan shakldagi huquqiy hujjatlari (shartnomalari) dan iborat.

FIDIC ning standart shartnoma hujjatlari soddaligi va to'liqligi tufayli qurilishning barcha ishtirokchilarining o'zaro murakkab munosabatlarini aks ettirib, tezda butun dunyo bo'ylab sanoat va qurilish loyihalarida keng qo'llanila boshladi. Shuni aytish kifoya: barcha yirik xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, Yevropa komissiyasi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Osiyo taraqqiyot banki, Islom banki va boshqalar), shuningdek yirik davlat va xususiy buyurtmachilar va investorlar loyihalarini amalga oshirishda ushbu metodologiya va unga qo'shib qo'yilgan shartnomaviy hujjatlar qo'llaniladi. Shularni hisobga olgan holda, zamonaviy qurilish amaliyotida FIDIC haqli ravishda loyihalarni tashkil etish va amalga oshirish sohasidagi asosiy qonun chiqaruvchi hisoblanadi.

XX asrning 60-yillaridan boshlab Federatsiya qurilishning turli sohalarida shartnomalarni unifikatsiyalash sohasida muhim ishlarni amalga oshirmoqda. Hammasi bo'lib FIDIC homiyligida to'qqizta namunaviy shartnomalar ishlab chiqilgan.

• 1988 va 1992-yillarda qayta ko'rib chiqilgan va yangilangan 1987-yil 4-nashr;

• Qurilish loyihalarini amalga oshirish uchun shartnoma shartlari (Qizil kitob);

• Elektr va mexanik montaj ishlari uchun shartnoma shartlari, 1987-yil 3-nashr (Sariq kitob);

• "Qurilish obyektlarini qurish uchun subpudrat shartlari", 1994-yil 1-nashr;

• "Xizmatlar ko'rsatish bo'yicha buyurtmachi va konsultant o'rtasida namunaviy shartnoma", 1998-yil 3-nashr (Oq kitob);

• "Tayyor mahsulotlarni loyihalashtirish, qurish va yetkazib berish bo'yicha shartnoma shartlari", 1995-yil 1-nashr (to'q rangli kitob).

1999-yilda yana to'rtta shakl ishlab chiqarildi. Birinchidan, bu Yangi Qizil kitob - "Qurilish shartnomasi shartlari". Bu kitob Buyurtmachi yoki uning vakili - injener tomonidan ishlab chiqilgan qurilish yoki muhandislik ishlarini bajarishda tavsiya etiladi.

Pudratchi barcha ishlarni buyurtmachi tomonidan ishlab chiqilgan loyihaga muvofiq amalga oshiradi. Shu bilan birga, ish hajmiga pudratchi tomonidan ishlab chiqilgan muhandislik infratuzilma, mexanik, elektrotexnika yoki qurilish ishlari elementlari ham kirishi mumkin.

Ikkinchidan, bu Yangi sariq kitob - "Uskunani yetkazib berish, loyihalash va qurish bo'yicha shartnoma shartlari". U elektr va mexanik uskunalarini yetkazib berish va o'rnatishda, shuningdek loyihani ishlab chiqishda va qurilish yoki muhandislik ishlarini bajarishda foydalanish uchun tavsiya etiladi. Bunday shartnomaga binoan pudratchi loyihani ishlab chiqadi va buyurtmachi talablariga muvofiq uskunalarini o'rnatish va boshqa ish turlarini amalga oshiradi.

Shuningdek, Federatsiya tomonidan ikkita yangi kitoblar ishlab chiqildi: Kumush - "Kalit loyihalar uchun shartnoma shartlari" va Yashil - "Shartnomaning qisqacha shakli".

Kumush kitobdan to'liq jihozlangan va foydalanishga tayyor bo'lgan zavod, elektr stansiyasi, infratuzilma obyekti yoki boshqa shunga o'xshash inshootlarning kalitgacha qurilishida foydalanish mumkin. Bunday holda, birinchi navbatda, obyektning yakuniy narxini baholashning aniqligi va uni tugatish muddati muhim, ikkinchidan loyihani ishlab chiqish va buyurtmachining minimal ishtirokida ishlarni bajarish uchun pudratchi to'liq javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. Yashil kitob nisbatan kichik investitsiya hajmiga ega bo'lgan qurilish va muhandislik ishlari uchun, shuningdek katta miqdordagi investitsiya hajmiga ega, ammo nisbatan sodda, takrorlanadigan yoki qisqa muddatli ish turlari bilan tuzilgan shartnomalar uchun tavsiya etiladi. Pudratchi barcha turdagi ishlarni buyurtmachining loyihasiga muvofiq amalga oshiradi. Eng mashhurlari - sariq va qizil kitoblar.

Standart FIDIC shartnomalari milliy qonunchilikning o'ziga xos xususiyatlarini va har bir qurilish loyihasining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Shu maqsadda, shartnoma ikki qismdan iborat: shartnomaning umumiy shartlari va maxsus qo'llanilish shartlari.

Loyiha ishtirokchilari tomonidan ma'lum bir qurilish loyihasining xususiyatlariga qarab qarorlar qabul qilinadi.

FIDIC shartnomasiga quyidagilar kiradi: pudrat shartnomasi (umumiy, maxsus shart-sharoitlar), tenderga ariza (pudratchining taklifi), qabul qilish xati, spetsifikatsiyalar, chizmalar va qo'shimcha hujjatlar.

Bunda qurish, ta'mirlash va rekonstruksiya qilish jarayonlarini texnik nazorat qilish ishlari mustaqil Sonsultant (Injener) kompaniyalarga yuklanadi. Sonsultant (Injener) kompaniyalar "Buyurtmachi" va "Pudratchi" bilan tuzilgan shartnomalar

texnik talablarini belgilashda va loyiha yechimlarini ekspertiza qilishda ham bevosita ishtirok etadi.

Bundan tashqari, avtomobil yo'llarini xorijiy moliya institutlari mablag'lari evaziga qayta qurish va ta'mirlash bo'yicha 2009-yildan boshlab 10 dan ortiq loyihalar FIDIC metodikasi bo'yicha tuzilgan shartnomalar asosida amalga oshirildi.

Bugungi kunda o'zbek milliy avtomagistrali tarkibiga kiruvchi avtomobil yo'llarini rekonstruksiya qilish loyihalari xorijiy moliya institutlari ko'magida amalga oshirilayotganligi va xorijiy kompaniyalar bilan tuzilgan shartnomalar texnik talablari xalqaro injener-konsultantlar uyushmasi FIDIK nizomlari asosida tuzilganligi sababli yo'l qurilish materiallari va bajarilayotgan ishlarning sifatini baholash maqsadida, AASHTO(AQSH), EN(Yevropa), BS(Buyuk Britaniya), DIN(Germaniya) kabi xorijiy standartlarni qo'llash zaruriyati tug'ilmoqda. Bu o'z navbatida milliy standartlar bilan xorijiy standartlarni "uyg'unlashtirish" ga ham xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, bu yo'llarda investitsiya dasturi bo'yicha yuqori aniqlikda ishlaydigan o'lchov vositalari va laboratoriya jihozlari olib kelindi. Bu laboratoriya jihozlari yordamida sifatni nazorat qilish qurilish jarayonlarining hamma bosqichlarida amalga oshirilmoqda. Bu esa, zamonaviy avtomobil yo'llarida mustahkam va ko'p xizmat qiladigan yo'l konstruksiyalarining qurilishida asosiy omil bo'lmoqda.

Bugungi kunda yo'l qurilish materiallari va bajarilayotgan ishlarning sifatini baholash bo'yicha o'tkazilayotgan sinovlarda mahalliy mutaxassislar ham kerakli barcha sinov uslublari va uskunalardan foydalanish ko'nikmalarini egallab, ularni qo'llashda yetarlicha tajribaga ega bo'ldilar.

Ushbu tajriba amaldagi mavjud standartlar bilan xorijiy standartlardagi o'xshash hamda bir-biridan prinsipial ajralib turadigan sinov uslublari tahlil qilishga imkoniyat yaratdi.

Xulosa qilib aytganda, avtomobil yo'llarini qurish, ta'mirlash va rekonstruksiya qilish ishlarini xalqaro injener-konsultantlar uyushmasi FIDIK shartnomalari asosida tashkil qilish bajarilayotgan qurilish-montaj ishlarining sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. T.J. Amirov, U.G.Yusupaliyev. Avtomobil yo'llarini qurish va rekonstruksiya qilish ishlarini tashkil qilishda FIDIC metodikasidan foydalanishning afzalliklari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME 2 | ISSUE 1. 534-546 b.
2. T.J. Amirov. Avtomobil yo'llari qurilishida sifatni boshqarish. Darslik. T.: TDTU, "Transport" nashriyoti, 2025 y., 204 b.

3. Условия Контракта на СТРОИТЕЛЬСТВО. ДЛЯ СТРОИТЕЛЬНЫХ И
ИНЖЕНЕРНЫХ РАБОТ ПО ПРОЕКТУ ЗАКАЗЧИКА. Согласованное издание для
Банков Развития Исправления версия. Июнь 2010 г.